

KÜLTÜR BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI: 17
SÜRELİ YAYINLAR DİZİSİ: 2

TÜRK
FOLKLORU ARAŞTIRMALARI
YILLIĞI

1975

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ. ANKARA - 1976

HIDIRELLEZ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

M. ŞAKİR ÜLKÜTAŞIR*

Takvimî bilgilerde bugüne “*Ruzî Hızır*” denilir ve yaz mevsiminin başlangıcı sayılır. Rumî 23 Nisan tarihine raslayan sayılı günlerden biridir. Bugün kullandığımız Milâdî takvim olarak 6 Mayıs tarihine tekabül eder. Halk dilinde “*Hıdırellez*” şeklinde söylenen bugün, şehir, kasaba ve köylerimizin pek çoğunda, kuşaktan kuşağa sürüp gelen –eski âdet ve inançlarla ilgili– çok neşeli, yemekli çalgılı kır eğlenceleri, safaları; sabahı da mânilerle “kısmet açma” törenleri yapılır.

Eski takvimlerde yıl, genel olarak yaz “*Ruzî Hızır*” ve kış “*Ruzî Kasım*” diye ikiye ayrılır ve süreleri de şöyle saptanırdı. 6 Mayıs tarihinden 7 Kasım tarihine kadar süren günlere “*Ruzî Hızır = 186 gün*”, 8 Kasım tarihinden 5 Mayıs tarihi arasındaki günlere de “*Ruzî Kasım = 179 gün*” adı verilmiştir.

Lûgat anlamıyla “*Ruz-î Hızır*” yeşillik günü demektir.¹ *Rûz* kelimesi, Farsça gün demektir. *Hızır* kelimesi çayır, çemen ve yeni yetişen fidan anlamlarına da gelir. *Ruzî Hızır*, Farsça kuraliyle yapılmış bir terkiptir. Halk dilinde “*Hıdırellez*” şeklini almıştır.

Bugün, doğa (tabiat) yeşil kisvesine bürünür; tüm bitkilerin yeşillenmesi (hazret kesbetmesi) doğayı süslemeğe başlar, ona tâzelik, canlılık getirir. Günün adlanması [Tesmiyesi] bundan ötürü olsa gerek. Halk inançlarına (eski bir efsaneye) göre de –gezdiği, bastığı yerlerde yeşillikler hasil olan– *Hızır* peygamberin *İlyas* peygamber ile buluştukları bir bahar gününe rastladığından dolayı –kutsal bir Bayram olarak törenle– kutlanır.

* Folklor Araştırmacısı.

¹ Bir Peygambere de ad olan “*Hızır*”, Arapça olup, “*Ahzar - ahdar: yeşil*” kelimesinin sü-lâsisi üçlüsüdür.

FOLKLORUMUZDA HİDİRELLEZ'İN TARİHÇESİ

Bugün Türk halkı arasında da, bir gelenek halinde devam etmekte olan Hıdırellez (Hızır-İlyas) in menşei, çok eski ve uzun bir mâziye dayanır. Dinî itikatlarla ilgili olan bu gelenek, tâ putperestlik (paganizm) devrinden beri Dünya milletleri arasında devam edegelmektedir. Bizde sâde bir halk itikadı halinde yaşamış, yaşamakta olan (Hızır) mefhumu, eski Suriye, Irak-Elcezîre, Mısır ve Hindistan'da gerçekten bir ibâdet konusu olmuştur. Şu halde Hızır-İlyas kimdir ve 23 Nisan (şimdi 6 Mayıs) günü bunun adına yapılan eğlenceli, neşeli halk bayramının mahiyeti nedir?

Hızır'ın şahsı hakkında, Kur'an-ı Kerim'de mevcut kayıtlar, sadece süregelen bu beşerî geleneğin hikâyesidir. Hakikatte bu geleneğin kaynakları Sümerlerin "Gılgamış Destanı Menkıbesi" ve Doğu muhayyalesinde zamanla tarihî hüviyetinden çıkarak roman haline giren Büyük İskender (İskender-i Zülkarneyn) in savaşları, Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta ki (Elie-İlyas) peygamberin "Yosua ben Levi" ile yaptığı seyahat efsâneleridir.

Hızır ile İlyas'ın birbirine bağlanması, her ikisinin de ölmeyenler (yâni, ebedî hayata mazhar olanlar) arasında bulunmaları, bununla beraber adlarının, sıfat ve şanlarının bir anlama gelen kelimelerden çıkmış olmasındandır. Hızır'ın lûgat anlamı "yeşil" ve çayır-çimen gibi "yeşillik" olup, (Blya), başka bir değişime göre (Elya) ve (Elyas) arasındaki yakın alâka açıkça görülmektedir.

Yahudilerin "Elyas" efsanesine göre: Baalbek şehrindeki İsrail Oğullarını doğru yola sevk etmek için gönderilen İlyas peygamberi (M. Ö. IX. yüzyıl. İsâ gibi bu da gökyüzüne çıkmıştır), Yahudiler bin bir eziyetten sonra Baalbek'ten kovarlar. Fakat, İlyas peygamberin buradan ayrılmasıyla ülkede de bir kıtlık başlar. Ekinler, otlar, ağaçlar sararıp kurur. Hatalarını anlıyan İsrail Oğulları, bunun üzerine, İlyas peygamberi aramağa koyulurlar.

İlyas peygamber ise, Baalbek'ten ayrıldıktan sonra bir çok yerleri gezer. Bu gezintiler sırasında da yeşillikler ve ağaçlar arasında şarıl şarıl akan bir çeşmeden de su içer. İşte bu su, içenlere sonsuz hayat, ölümsüzlük kazandıran "Âb-ı hayat"dır. Binaenaleyh İlyas peygamber, Âb-ı Hayat-ı içtiği günden beri ebedî hayata mazhar olmuştur. Bundan ötürüdür ki, o ebedî hayatın, tabiat tâzelik ve yeşilliğinin, bereketin bir sembolü halinde kalmıştır.

Yine efsâneye göre, Âb-ı Hayat'ı içen İlyas peygamberi İsrail Oğulları uzun uzun aradılar, neticede bulup, bir hayli ricadan sonra ülkelerine geri getirdiler. Fakat, İlyas'a verdikleri sözü tutmadılar. O da Baalbek'ten tekrar ayrıldı. İşte bundan sonradır ki, İlyas sırtındaki yeşil harmaniyesi ile seyahate çıktı ve herkese iyilik etmek niyetiyle ebedî gezisine başladı. Bu gezi, inanışa göre, insanlıkla beraber sürecektir.*

Bir İslâm geleneğine göre, Hızır'ın kendisi, yahut babası Acem (İranlı), annesi de Rum (Romalı) dır. İslâm dininde bütün peygamberler hak sayıldıklarından İlyas Peygamber de Müslümanlarca saygı ile anılır. Böylece Tevrat'ta ona ait olan efsâneler de İslâmlar arasında kolaylıkla yayılmıştır. Bizce kullanılan ve aslı İbranica olan "Hızır" kelimesinin anlamı "yeşil" demektir. İlyas Peygamberin geçtiği yerlerin taze hayat bulup yeşermesi dolayısıyla ona "Hızır İlyas" denilmiştir. Şu halde İlyas Peygamberin "Hızır" sıfatıdır.

İslâmi yoldan Türk halkı arasına yayılan diğer bazı inanışlara göre ise: (Hızır) ayrı (İlyas) da ayrı birer peygamberdir. Her ikisi de âbı hayatı içerek ölümsüzlüğe mazhar olmuşlardır. Gerek İlyas, gerek Hızır ayrı ayrı dolaşırlar ve sadece "Hıdırellez" günü birbirleriyle buluşurlar. Onun için Hızır ile İlyas'ın buluşma gününe rashyan "Hıdırellez" bereketin ve baharın başlangıcı, müjdecisidir. Görülüyor ki, Hızır ve İlyas ayrı da olsa, tek bir varlık halinde de tasavvur edilse, bereketin, baharın, taze hayatın ve ebediliğin sembolü olmak keyfiyeti değişmemektedir.

4. asrın başlarında Filistin'de Lydda'da, İslâm geleneğine göre de Musul'da şehid edildiği söylenen, fakat şahsiyetine dair efsânelerden başka tarihî hiçbir şey bilinmeyen St. George -Araplar arasında Circis veya Corcis- ibâdeti, bir taraftan Doğuda Bizans, Suriye, Mısır, Habeşistan; öte taraftan Batıda Roma, İspanya, Portekiz, Lituvanya'da pek çabuk intişar etmiş, birçok devletlerle şehirlerin koruyucu azizi olmuştur.

XIII. yüzyılın ilk yarısı içinde, 1222 yılında İngiltere'de Oxford şehrinde toplanmış olan ruhanî bir mecliste, St. George İngiliz Kırallığının hamî azizi, 23 Nisan tarihi de bu azizin yortu günü olarak kabul edilmiştir.

* Bugün hâlâ halk arasında Hızır'ın gezici bir derviş halinde kapıya geldiği, yolda görül-
düğü, görülüp birden kaybolduğu hakkında yaygın bir inanç mevcuttur.

St. George hakkında bütün bildiklerimiz bir kralın kızına hücum eden ejderhayı öldürüp Prensesi kurtarmasından ibarettir ki, bu efsâne ile insanlığı tehdit eden ejderhaları öldürmüş olan Perseus, Indra, Sigr-ried, Bellerophon mukayese edilebilir. Bu sonuncusu karanlıkları, sisleri ve kışın kesif karanlığını koğan güneşin, böylece yeşillikler ile ilkbaharın bir sembolü olarak da kabul edilmiştir.

Yunan-Roma devirlerinde Paganizmin (putperestliğin) tanrıları, kahramanları; Hıristiyanlığın azizleri, yortuları; daha sonra İslâm dini- nin yayıldığı Hıristiyan ülkelerinde ise, bunlardan bir çoğu eski dinî nitelik içinde ufak bir değişme ile halk arasında İslâm velileri; ayazmar- lar da bu velilerin kerametleri ile ifade edilen şifalı sular olmuşlardır.

Böylece Bizanslıların ilkbahar bayramı olarak 23 Nisan günü tak- dis edilen St. George yortusu, bizde isminden de anlaşıldığı gibi, yeşillik ve ilkbaharın sembolü olarak kırlarda, su başlarında neşeler ve eğlence- ler içinde kutlanan "Hıdırellez" gününe, bir halk bayramına tahavvül etmiştir. Demek ki fikrî ve içtimai bazı inanış ve gelenekler gibi, Hıdır- ellez'in de bize Bizans'tan intikal etmiş bir âdet olduğu anlaşılma- ktadır.

Bugün, yâni 23 Nisan, İkinci Dünya Harbinden önceki Avrupa'da türlü eğlenceler, neş'eler içinde geçirildi. Carinthiya'da aziz jorj günü (23 Nisan), gençler, Bayramdan bir gün önce kestikleri bir ağacı çiçek- ler, çelenkler ile süsledikten sonra çalgılar, alkışlar arasında alaylarla götürürlerdi. Bu alayın başlıca siması, baştan aşağıya *yeşil kayınağacı* dallarına sarılmış "Yeşil Jorj" adı verilen bir gençtir. Transilvanya ve Romanya'da "Yeşil Jorj" bayramı (23 Nisan), büyük bir ilkbahar bay- ramıdır (Türkiye'de Hıdırellez). Bayramdan bir gün önce küçük bir sö- ğüt ağacı kesilerek bayraklarla, çiçek demetleri ile süslenip yere (top- rağa) dikilir. Bütün bu törenler, ziyafetler, eğlenceler, türlü oyunlarla sona ererdi.

Türk halkı arasında "Hızır", bir peygamber addedilir. Ondan bah- sedilirken kullanılan "Hızır Aleyhisselâm" tâbiri, bu inanışın bir ifa- desidir. Hızır'ın bereket ve tâze bir hayatın kaynağı sayılışına dair i- nançlara, daha doğrusu ilk motiflerini Sümerlerin *Gılgamış Destanı'n* dan alıp, Yahudiler ve nihayet İslâmiyet yolu ile Türk halkına kadar intikal eden *efsânevi itikatlara*, Türk halkından da bazı şeyler karışmış- tır. Böylece Hızır efsânesi Türk Folklorunda *konu, ad ve tefsir* yönün- den bir takım değişikliklere uğramıştır. Fakat, bütün bu değişiklikle- rine karşın Türk Folklorunda, "Hızır", darda kalanların imdadına ye-

tişen, insanlara servet, bereket ve tabiate (doğaya) taze bir hayat veren özelliklerini muhafaza etmiştir. Hülâsa Hızır'ın, Türk Folklorundaki yeri, pek geniş ve önemli olmuştur.

Hızır, darda kalanların (muzayak içinde olanların) imdadına yetişen ve insanlara servet ve tabiate yeniden hayat, tâzelik veren kudret şeklinde tasavvur edilir. Hıdırellez günleri, onun İlyas ile birleştiği, dünyaya tazelik getirdiği tesid olunur. Binaenaleyh, halkın eski âdet ve itikatlara dayanarak yaptığı (meselâ: bir gül fidanı altına ufacık ev yaparak veya para koyarak, para ve ev sahibi olmak, bin bir çiçek toplayıp suya koyarak sonra da suyunu içmekle hayat ve zindeliği kazanmak ve daha bunlara benzer) bir takım işler hep onun getireceği yeni hayat ve bereketten hissemend olmak amacının takip edildiğini gösteren geleneklerdir. Hülâsa, bütün Dünya milletlerinde meycut (Hızır-İlyas) geleneği çok eski devirlerde, tâzelenen tabiatı kutlamak maksadiyle yapılan bir ibadet idi. Bugün, yüzyılların istihale süzgecinden geçe geçe, zevk, neşe içinde yaşanan bir halk bayramı olmuştur. Beşer tarihinde bunun yüzlerce örneği vardır.

İSTANBUL'DA HIDIRELLEZ.

Hıdırellez (Hızır-İlyas) öteden beri bütün Türkiye'de, hele -eski İstanbul'da- çok neş'eli ve eğlenceli geçirilen bir Bahar Bayramı idi. O gün, devlet dâireleri ile müesseselerinin, okulların, dükkânların açık olmasına rağmen kırlar, mesîreler muazzam, kalabalık bir panayır yerini andırır; devlet dairelerindeki kalemlerde, yani çalışma odalarında, tek - tük bir kaç yaşlı mümeyyiz (kalem şefi) ile o yaşlarda bir kaç odacı karşılıklı çene çalarak vakit geçirirlerdi.

Okullarda ise, öğrencilerin bir kısmı daha iki gün öncesinden, uydurdukları birer mâzeretle izin alır, bir kısmı, yine uydurma tarafından o gün için hastalanır hülâsa okuldan yan çizer, kaçarlardı.

Eski İstanbul'da Hıdırellez'e karşı duyulan merak tâbir câizse Hıdırellez iptilası, o derece fazla idi ki, akşama yiyecek katığı güç bulanlar bile bugünün eğlencelerine iştirakten geri kalmazlardı.

İstanbul'da Hıdırellez denilince akla ilk gelen eğlence yeri "Kağıthane" idi. Sonra sırasıyla Çırpıcı, Veliefendi, Haydarpaşa çayırları; Kadıköy'deki Fikirtepesi, Fenerbahçesi, Boğaziçi'nde de Büyükdere, Beykoz, Göksu çayırları ile Üsküdar'da "Koruluk" gelirdi. Fakat, bütün bu eğlence, safa yerlerinin içinde en ünlüsü "Kağıthane" idi; onun yerini başkaları tutamazdı. Hıdırellez günü İstanbul tarafındaki halkın

hemen dörtte üçü sandallar, pazar kayıkları, alamanalar, arap mavnaları, fitalar ve bilhassa, iki ya da üç çifte, piyâde kayıkları ile denizden; tenteli muhacir arabaları, açık faytonlar, landonlar, kupa ve bırıçkalarla da karadan Kâğıthane'ye akın - akın giderlerdi. Yalnız pek kibar sınıf -meselâ = Vükelâ âileleri, Saray mensupları- Hıdırellezde olsun, diğer günlerde olsun, Kâğıthane'ye daima kapalı ve mükellef Kupa arabaları ile gelirlerdi. Şu kadar var ki; Kâğıthane'ye en cunbuşlu, eğlence- li gidiş denizden olurdu.

Halk o gün için, birkaç gün öncesinden hazırlanmağa başladılar. Hazırlanan çeşitli yemeklerin başında içi kuşüzümlü, çam fıstıklı zeytinyağlı nefis yaprak dolması gelirdi. Bununla beraber, döküntülü irmik helvası ile kuzulu pirinç pilâvı da o günün "mû'tad ve mu'tenâ" yemeklerini teşkil ederdi. Hıdırellez günü, İstanbul'un bütün kışlalarındaki askere de kuzulu pilâv ile irmik helvası verilir.

O gün Kâğıthane'ye gidemiyenler, ya da gitmek istemiyenler ise -şimdiki mezbahanın biraz ilerisindeki o zaman bugünkü gibi çıplak olmayıp ağaçlık bir saha olan- Karaağaç çayırı ile Bahariye'nin önündeki adacıklara dolarlar, oralardan gidiş - gelişi seyrederdiler. Hele akşam üstü Kâğıthane dönüşü başladığı zaman burada, yani Karaağaç'la adacıkların arasında, neş'e, cünbüş son dereceyi bulur; çalgı, şarkı, türkü, gazel sesleri, tulumbacı nâraları ayyûka çıkardı.

O zamanın tulumbacıları (bugüne göre bir çeşit itfaiye görevlisi) da Hıdırellezde ayrı bir âlem teşkil ederlerdi. O günkü cümbüşe katılan herhangi bir semtin tulumbacıları baştan aşağı ve tertemiz kendi formlarını giyip ya bir pazar kayığına, ya da yeni boyanmış bir alamanaya dolarlar, kayığın kış tarafına da iyi bir zurna veya kılarnetle çiftenâra ekibi oturturlar, küreklere kendileri kurulur, arada bir, yani her kalabalık önünden, kendilerine mahsus nâralarını atarak geçerlerdi.

Tulumbacıardan sonra gene büyük alamanalar ya da salapurya kayıkları ile İstanbul'un bütün Esnaf Loncaları (Dernekleri) takım takım Kâğıthane'ye gelirlerdi. Hepsi de kesilmiş birer kuzu alıp getirir; burada ateşte çevirirler, eğlence içinde yerler, içerlerdi. İstanbul'da o zamanlar ilk kuzunun Hıdırellez'de yenmesi âdetti. Daha önceden kuzu kesilmezdi. Bu cünbüşlerin hepsinden ziyade göze çarpan, halkın hoşuna giden ve seyircilerden çok alkış toplayan Sultanhamamı esnafından meşhur "Köçek Şevki" olurdu. Bu adam pek güzel çiftetelli oynardı.

Eski Hıdırellezlerin en şen, şen ve şakrak bülbülleri, Kâğıthane sırtlarını neş'eden çınlatan insanları çingenelerdi. Ellerinde tefler, dar-

bukalar, zillimaşalar, udlar, kemanlar ile üstlerin allı, yeşilli, morlu özelliikle çiy sarı renkli entarileri, beyaz yeldirmeleri, pembe başörtüleri olduğu halde bir köşede cümbüş eden, kahkahalar savuran bu esmer vatandaşlar görülecek şeylerdi. Oyunları, çalgıları, göbek atmaları hülâsa coşkunun neş'eleri ile pek çok gözleri üzerlerine çekerlerdi.

Kâğıthane'deki Hıdırellez eğlencelerine pek kibarca katılan diğer bir kısım çingene aileleri daha vardı ki, bunlar Ayyansaray'da oturanların en zenginleri olup, oraya bir kısım saraylıları taklit ederek mükellef Kupa arabaları ile gelirler, Çağlayan Köşkü'nün arkasındaki ulu ağaçların altında arabalarını durdurup geleni - geçeni seyredereklerdi. Bunların boyunları -nal gibi- *Beşibiryerde altınlar*, kulakları da *elmas küpeler* ile pırl - pırl yanardı.

Hıdırellezde bir de Eyüp Sultan'daki "Türbe Bahçesi" denilen basık, kapanık yer meşhurdu. O gün buraya gelenler, Eyüp'ün pek meşhur olan kebabı, peynirli pidesi, yoğurdu, kaymağı ile sabahtan akşama kadar yer - içerler, salıncak sallanırlar, akşam üstü de, pek eğlenceli, neş'eli, zevkli olan Kâğıthane dönüşünü seyretmek için deniz kenarına dökülürlerdi. Eyüp'ün üstündeki Gümüşsuyu ile Fulya tarlası ise, gene iğne atılsa yere düşmiyecek kadar dolar, bir çok çehrelerde:

"Folya'da tarlasında vuruldum sana

....."

Türküsunün medlûlü okunurdu.

Sandallar, kayıklarla güle - oynaya, şarkı - gazel söyleye - söyleye Unkapanı (şimdi Atatürk) Köprüsü'ne kadar gelinirdi. Burada her şey biter; gözlerde ve dudaklardaki neş'e susardı. Dubaların üzerinde bulunan polisler burada eğlenceye son verirler, herkesi sessiz - sedasız dağılmasını sağlarlar; neş'esi pek fazla olanlara da bir taşkınlık yapmalarını için ihtarlarda bulunurlardı. Yâni, Unkapanı Köprüsü, bütün bu zevk ve âlemini bir bıçak gibi keserdi.

Hıdırellez eğlenceleri (âlemleri) İstanbul'un Kâğıthane'de başka öteki mesirelerini teşkil eden Çırpıcı, Veliefendi, Boğaziçinde Büyükdere, Beykoz çayırları; Üsküdar tarafında Duvardibi, Haydarpaşa (İbrahim Ağa), Fenerbahçesi ve Koruluk (şimdi Koşuyolu) gibi yerlerde de hemen aynı neşve, eğlence (yâni aşağı - yukarı birbirinin pek benzeri olan gelenek - görenekler) içinde sabahın erken saatlerinden başlayıp akşam sular kararınca kadar devam ederdi.

Çocukluğumuz Üsküdar'da geçtiği için, bu semtteki Hıdırellez eğlencelerini de burada kısaca yazmağı uygun gördük.

Bizim (Ülkütaşır) çocukluk devremizde Hıdırellez eğlenceleri, ekseriya şimdiki Haydarpaşa Nümune Hastanesi'nin arkasına düşen ve Duvardibi'nden başlayıp Haydarpaşa'daki İbrahim Ağa çayırına (şimdiki rampaya) kadar inen geniş - uzun sahada yapılırdı. Halk bu imtidath sahada -ki çayır çimenlikti- kadın erkek, çoluk, çocuk toplanır; envâi çeşit satıcılar (macuncular, keten ve koz helvacılar, şekerli - pekmezli mahallebiciler, simitçiler, kuşlokumcuları, horoz şekerçileri gibi) bağıra - bağıra halk arasında dolaşır, eğer çıkmış ise ince bir çubuğun iki tarafına tutturulmuş "dalbası kiraz" satılırdı. Kadınlar ekseriyetle o gün için yeldirme; genç kızlar ise peçesiz çarşaf giyerlerdi. Bazı çocuklar uçurtma da uçururlardı.

İbrahim Ağa çayırında tuluatçılar çadırlar içinde türlü oyun gösterirlerdi. Burada ayrıca salıncak, atlıkarınca, tel cambazları, iki başlı dana, dört başlı ejderha, kesikbaş kız gibi fevkalâde hünerler de gösterilirdi.

Şimdi, Koşuyeri adile anılan *Koruluk*'ta da salıncaklar kurular; tuluatçılar oyun gösterir; sık ağaçlar altında öbek - öbek oturan halk, eğlenir yer - içerdi. Fıstık - üzümlü kuzulu pilâv, yaprak dolması helva başlıca yemeği teşkil ederdi. Koruluğun bazı kısımlarında da gençler, içki âlemi yapar, zurna klarnet refakatinde, bilhassa, çiftetelli oynarlardı.

Hıdırellez'de Niyet - yüzük çekme âdeti :

Hıdırellez gününün erken sabahında yapılan bir de "Niyet çekme" âdeti (töreni) vardı. Birçok yerlerde niyet çömleğine çoğunlukla yüzük atıldığı için buna "yüzük çekme" de denilirdi.

Niyet çekme töreni için mahallede, müsait bir evin, ekseriyetle çiçekli bahçesi olan bir evin, bahçesi seçilirdi.*

Hıdırellez arefesi akşamından, içine herkes tarafından yüzük, küpe, düğme, anahtar vesaire gibi küçük maddelerden (eşyadan) mürekkep niyet nişanları atılmış bir "niyet çömleği", diğer adıyla "niyet kavanozu" hazırlanır. Sonra bu çömlek, ya da kavanozun ağzı çoğunlukla al (kırmızı) bir gaaze bez ile örtülür; üzeri bir küçük asma kilit ile kilitlenerek bir "gül ağacı"nın dibine yalancıktan gömülür, ya da bırakılır.

* Hıdırellez'de niyet, ekseriyetle bizim Çinili'deki evimizin, hasırlar serilmiş, bahçesinde, bir kadın topluluğu içinde, çekilirdi. Bahçede dut, erik, ayva gibi meyve ağaçlarından başka menekşe, zambak gül v.b. gibi çiçeklerde vardı.

Hıdırellez sabahı erkenden, niyet çömleğinin bulunduğu evin bahçesinde, mahallenin kadınları, çoluk - çocuk toplanır. Bahçeye, hasırlar serilir, üzerleri halı ya da kilimlerle örtülür. Küçük bir kızın yüzü ya bürümcükten, ya da kırmızı (al) gaaze bezinden bir "duvak" ile örtülür. Sesleri güzel olan kızlar (ya da ünlü mânici kadın) bir mânî söyler; bunu müteakip yüzü duvaklı kız "Niyet çömleği"nden bir niyet çeker. Çıkan yüzük, düğme, boncuk, küpe ilh. . gibi şeyin sahibi kim ise söylenen bu mânilerden hüsnü tefe'ül (hal ve geleceğinin iyi olacağına, isteğinin yerine geleceğine inanır), ya da teşe'üm (kötü inançlara sapanır) eder.

Bazı semtlerde "Niyet çekme" âdeti şu şekilde de yapılırdı: Hıdırellez arefesinin gecesini (akşamı) bir gül ağacının dibine *iki çömlek* gömülüp, bunlardan birinin içine yüzük, küpe, düğme v.b. gibi şahsa mahsus eşya, ötekinin içine de anonim mâniler yazılı bir çok kâğıtlar konularak, asma bir kilit ile ağzı kapatılır. Hıdırellez sabahı, eşya sahiplerinin -bir kısım dâvetlilerin- huzuriyle killitli Beyit -mânî- çömleği bâkir bir kızın başı üstünde açılır. (bu, aynı zamanda o kızın kısmetinin açılmasında bir işaret -temenni- sayılırmış).

Sonra, birisi tarafından önce içinde eşyanın bulunduğu niyet çömleğinden bir şey; hemen arkasından mânilerin bulunduğu öteki çömlekten de bir niyet (mânî) çekilir. Çıkan mânî, o eşya sahibinin tabiine (talihine), kısmetine (müstakbel yaşamına) bir işaret olarak telâkki edilir. Bilhassa genç kızlar çıkan bu mânilerin medlûlüne çok inanırlar.

Eski bir kaynakta, İstanbul'da niyet çekilirken söylenen mânilere ve çekiliş şekline âit olarak şu bilgilere de rastlıyoruz:

— Efendim, mânî söylenecek mi, ev halkı iki bölük olurdu. Gençler bir tarafa, yaşlılar bir tarafa otururlar. Mâniler, ceviz üstüne sedefle işlenmiş bir kutuda durur. Bazı evlerde kutu yerine. "Çömlek" kullanılırdı.

Kutu, ya da *çömlek* ortaya gelince tazeler arasında bir fıkırtı başlardı. Kutudan ilk mânîyi kim çekecek? Bu iş, bayağı mesele olurdu. Uyuşulamazsa, rifa (kur'a) çekilirdi. Rifa, şöyle çekilirdi:

Toplantıda bulunan yaşlı hanımlardan üç kişinin adları ayrı - ayrı kâğıtlara yazılıp bir tabağa konulur. Tazelerden [genç kızlardan] biri, bu kâğıtlardan birini açıp okurdu. Kâğıtta kimin adı yazılı ise kutudan ilk mânîyi o çekerdi. Malûm ya, bizdeki mâniler, "hepsi aşka meşke dair" Bunların içinde hele pek münasip düşenleri olurdu. Örneğin, nişanlısından zorla ayırılmış bir kıza, sevgilisi sitem ederdi:

“Köprünün altı diken
Yaktın beni gül iken
Sen ellerle uyuştun
Ben oldum kahr çeken”

Kendisine böyle bir mâni çıkan taze, odadakiler, el çırparak bir ağızdan çılgığı basınca, utancından kıpkırmızı kesilirdi. Kocası, üstüne evlenen bir kadıncağıza, şeytanın işi yok, şöyle bir mâni düşürürirdi:

“Fırın üstünde fırın
Duyun komşular duyun
Yâr üstüme evlenmiş
Yüreğime taş koyun!”

Bazı mâniler de, sitemle dolu olurdu:

“Giderim elinizden.
Kurtulam dilinizden
Yeşilbaş ördek olsam
Su içmem gölünüzden”

Ya da bahttan (talihten) şikâyet olunurdu:

“Elli senden, yüz benden
Dertli mi öksüz benden
Gam yârdan vefahdır
Hiç çevirmez yüz benden!”

Kendini dirhem - dirhem satan âşıklar şöyle söylerlerdi:

“Yârim var ise gelsin
Dağlar kar ise gelsin
Bana yâr mı bulunmaz
Aklı var ise gelsin!”

Bazı mânilerde kız oğlana, oğlan kıza bilgiçlik taslardı:

“Yemenim allı idi
Ortası dallı idi
Senin yâr olmadığın
Evvelden belli idi”

Bazılarında da kıskançlığın eseri vardı:

“Ben sevmişim size ne
Varabilsem izine
Vallahi kan ederim
Yârimle çift gezene!”

Kiminde ise bir pişmanlık sezilirdi:

“Yeşil muma saldırdım
Şamdanıma doldurdum
Eloğlu neyim idi
Gül benzimi soldurdum!”

Hasılı her mâninin kendine göre hoş a gider bir tarafı vardı. Mâniler çekilirken kime ne düştüğünü öğrenmek için herkeste bir merak, heyecan uyanırdı. Odadakilerden mânisi çekilmeyen kimse kalmadığı zaman orada bulunmayan hısım akrabaya, konu - komşuya, eşe dosta sıra gelir, bunlar içinde ayrı - ayrı mâniler çekilirdi.

Eski hanımlar içinde, gâyet güzel mâni düzenler vardı. Başta oyalı *Hotoz*, arkada dört peşli *Entari* mindere çöreklenme oturup, arka arkaya yirmi otuz mâni sıralayanlar vardı. Hiç birinin ne okuması vardı, ne yazması.* Fakat söyledikleri mânilere değme katipler bir kusur bulamazlardı.

Şimdiki mânileri görüyorum: “*dam üstünde saksağan beline vurdu kazmaylan*”. Başu belli değil, kuyruğu belli değil. . Geçen gün, bir yerde bize küçük çikolatalar dağıttılar; içlerinde mâni varmış meğerse. Ama ne mâniler, ne mâniler.!

“Aç gözünü işine lâyikiyle kılınazar
İş işten geçerse, etmeyesin âhüzâr!”

Şimdi bu da mâni mi Allahınızı severseniz. . Dedim ya, ne o eski mâniler kaldı, ne de o eski mâniciler..

Istanbul’da hiç bir eve yoktu ki, Hıdırellez için evinde “mâni çekme” toplantısı yapmasın. Mâniler, bir toprak çömlek içine konulur, çömleğin ağız sımsıkı bağlanırdı. Hıdırellez sabah erkenden gül ağacının dibine gidilir, çömleğin başına, küçük bir çocuk oturtulur, mânileri *besmele* ile o çekerti. *Herkes, kendisi için çekilen mâniyi, senesine -yâni gelecek Hıdırelleze- kadar saklardı.*

Hıdırellez’de söylenen bazı mâniler :

“Uzun çubuk kehribâr
Biz fukara siz kibar
Evvelce gönül alırdım
Şimdi yok mu itibar

*

* Bizim mahallenin ünlü mânicisi [70 yıl önce] komşumuz, Üsküdar yazmacısı Ömer’in genç ve oldukça da güzel sesli karısı Seher hanımdı. Okuması yazması yoktu. Fakat, hafızasında yüzlerce mâni vardı. ve rahatlıkla söylerdi. Şu kadar var ki, yeni bir mâni düzme (ibdâ) kabiliyeti olup olmadığını - o zamanki yaşama göre - bilemiyorum [Ülkütaşır].

Yemenimin yeşili
 Sil gözünün yaşını
 Bana müjdeler olsun
 Şimdi buldum eşimi

*

Yemenim alı morlu
 Elimden aldı zorlu
 Ben yârimi bilirim
 Az buçuk orta boylu

*

Sıra sıra kazanlar
 Kara yazı yazanlar
 Cennet yüzü görmesin
 Aramızı bozanlar

*

Tütünüm miskî tütün
 Sevdiğimin ahdi bütün
 Ben yârimden vazgeçmem
 Dünya yansa hüsbütün

*

Yemenim turahdır
 Kenarı oyalıdır
 Dostlara haber verin
 Sevdiğim burahdır

*

Istanbul çarşısına
 Gün doğar karşısına
 İnsan gönül verir mi
 Kapı bir komşusuna

Kısmet (tâlih) açıklığı deneme âdeti :

Hıdırellez'de yapılan âdetlerden biri de kısmet açıklığı için yapılan bir törendi. Bunun için Hıdırellez gecesi, toprakta ekili duran iki baş sarmısak –ya da zambak– sakı, tepelerin aynı boyda kesilirdi. Bu sarmısak saklarından birisi “aht-ahid” “öteki de baht-talih” olurdu. Sarmısak yada zambak uçları gece kesilirken:

— Ahtım mi büyük, bahtım mı büyük diye niyet edilirdi. Eğer sabaha kadar bahta âit sarmısak sakî, ahid sarmısak sakînden daha fazla büyümüş (yâni uzamış) ise, kızın kısmeti (evlenme, şansı) açılmış sayılır ve sevinilirdi. Yok, aht (ahit) sarmısağı daha fazla boy atmış ise, o yıl içinde kıza kısmet çıkmayacak sayılır ve bittabi biraz da meyûs olunurdu.*

Denize -Irmağa- istid'a (dilekçe) verme :

Istanbul'da Hıdırellez günü yapılan bir de "Denize istid'a [dilekçe] verme" âdeti vardı. Bu hususta kaleme alınan istid'a kağıdının üstüne şöyle yazılırdı:

"Arzihal sundum deryaya,
Derya'da sunsun Mevla'ya!"

Bu arzihal (dilekçe) denize atılır. Deniz dalgaları kâğıdı alıp götürünceye kadar çoluk - çocuk sahilde beklerdi. Kâğıdın yazılı olan tarafı, denizin üstüne gelirse bu, istid'anın (yâni dileğin) kabul olduğuna bir işaret sayılırdı.

Ateş atlama âdeti :

Istanbul'da ve Türkiye'nin bir çok yerlerinde Hıdırellez sabahı yapılan âdetlerden biri de "Ateş [üstünden] Atlama" törenidir. Pek eski devirlerin bir kalıntısı olarak bize de geçmiş olan bu âdet [gelenek] ekseriyetle gençler tarafından yapılır. Sabahleyin, mahallenin münasip bir meydanlığında eski hasır parçalarından, ya da kalın kâğıtlardan meydana getirilen bir yığıntı ateşlenir ve alevi üzerinden genç kız ve erkek çocukları, üçer defa atlarlar. Bu törene bazan 20-25 yaşlarındaki genç kadınlar da katılırlar.

Ateş üstünden atlama âdeti = senesi içinde üzerinden ağırlığın [küntlüğün] gitmesi, büyü tutmaması, nazar değmemesi, vücudun sağlamlık - çevik olması gibi dileklerin tahakkuku için yapılır. Bu âdet, Anadolu kasabalarının bir çoklarında hâlâ da sürdürülmektedir. Nitekim, Hürriyet gazetesinin 7 Mayıs 1975 tarihli nüshasında şu haberleri okuyoruz:

"Gençler, Sakarya'da, her yıl olduğu gibi, bu yıl da Hıdırellez'i coşkun seviçe kutladılar. Yaz aylarının başlangıcı olarak kabul edilen ve

* Bizim bahçede yapılan bir Hıdırellez töreninde komşu kızlardan Müjgân ve Nesime'nin niyet tuttıkları zambak sakları üzerinde yaptığım haince bir kesmeden ötürü içimde hâlâ bir üzüntü duyarım. Çünkü, biraz çirkin bir kız olan Nesime'nin zambak sakını ben bir parça kesmiş ve küçültmüştüm. Bir genç kızın, gene genç ve hassas, kalbiyle haince oynamıştım!

5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece çeşitli eğlenceler yapılarak karşılanan *Hıdırellez*, Sakarya'da da geleneksel "Hıdırellez ateşi" yakılarak karşılanmıştır. Ateşten atılarak eski âdeti sürdürenler "bütün bir yaz mevsimi boyunca ateş gibi sıcak günler geçirmelerini" dilemişlerdir.

Yıllar yılı sürdürülen ve her yıl topluluklar halinde yakılan "*Hıdırellez ateşi*", bu yıl ilk olarak Yenidoğan mahallesi semtinin genç kız, erkek ve çocukları tarafından yakılmıştır.

Mahallenin orta yerinde yakılan ve alevleri yükselen ateşten atılarak sıcak günler dileyen gençlerin yanı sıra, genç kızlar yakınlarına dahi söylemek [açıklamak] istemedikleri çeşitli dileklerde bulunmuşlardır.

Bu geleneksel *Hıdırellez ateşi*'nden yaşlı kişilerin de atladığı ve çeşitli dileklerde buldukları görülmüştür.

Sakarya'lı aileler ayrıca 6 Mayıs *Hıdırellez* gününü çeşitli mesire yerlerinde geçirmişler, aralarında eğlenceler tertip etmişlerdir".